

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 3. јула 2019. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Ана Петровић Дакић предала под насловом *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 3. јула 2019. године.
2. Састав Комисије:
 1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област Савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
 2. Др Јасмина Московљевић Поповић, редовни професор за област Општа лингвистика; изабрана у звање редовног професора 2019. године, запослена Филолошком факултету Универзитета у Београду;
 3. Др Бојана Милосављевић, ванредни професор за област Српски језик; изабрана у звање у ванредног професора 2017, запослена на Учитељском факултету Универзитета у Београду.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Ана Љ. Петровић Дакић

2. Датум и место рођења: 12. X 1986. године, Београд

3. Дипломирала је 2011. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност са општом лингвистиком. Мастер рад под називом *Творба речи у уибеницима српског језика као страног* одбранила је 2013. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Весне Крајишник и проф. др Весне Ломпар.

4. Академско звање мастер професор језика и књижевности стекла је из области методике наставе српског као страног језика.

5. Од школске 2014/2015. године запослена је на Учитељском факултету Универзитета у Београду, где је до 2017. радила као сарадник у настави, а где од тада ради као асистент на предметима Српски језик (1), Српски језик 2 и Говорна култура. Пре тога је била запослена као лектор у Информативно-политичкој редакцији Првог програма Радио Београда Радио-телевизије Србије и као наставник српског језика за стране студенте на Војној академији у Београду.

Такође се бави и научноистраживачким радом. Предмет ауторкиног интересовања представља когниција у лингвистици, посебно виђена кроз лексику, синтаксу, творбу речи и психолингвистику. Учествовала је на више научних конференција и објавила десетак ауторских и коауторских радова разноврсне лингвистичке тематике у домаћим и страним часописима и зборницима.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ВЕРБАЛНЕ АСОЦИЈАЦИЈЕ И КОГНИТИВНИ РАЗВОЈ УЧЕНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мср Ане Петровић Дакић има 345 страна и садржи две веће целине: прву чине увод, преглед досадашњих истраживања заснованих на вербалним асоцијацијама и преглед истраживања апстрактних појмова, општа методологија асоцијативних истраживања, те методологија конкретног истраживања спроведеног у тези, што представља спону ка другом делу тезе, у којој су анализе одлика асоцијативних

поља испитиваних речи. Тезу чини 31 поглавље, укључујући литературу, а потом следе прилози, биографија и изјаве. У првом поглављу (стр. 1–5), *Увод*, представљени су појам асоцијација, начин на који ће оне бити испитиване у дисертацији, као и теоријске основе рада. Укратко је најављено како ће бити спроведено истраживање које је обухватило 20 именица које означавају емоције, особине и друге апстрактне појмове, а на крају је дата и најавна процедура које ће бити представљене у предстојећим поглављима. Друго поглавље (стр. 6–8) говори о предмету, циљу и хипотезама истраживања. Треће поглавље, *Историја асоцијативних истраживања* (стр. 9–27), чини исцрпан преглед претходних истраживања – западних и источних, али и оних домаћих – у којима су коришћене вербалне асоцијације. Наставак тог прегледа представљају следећа два поглавља (*Асоцијације и мрежни модели менталног лексикона* (стр. 28–33) и *Асоцијативни метод у истраживањима усвајања и развоја језика* (стр. 34–62)), али се у њима пажња усмерава на области уже везане за тему саме тезе – когницију и вербалне асоцијације у служби развојне психолингвистике. У шестом поглављу *Истраживања апстрактних појмова* (стр. 62–88) ауторка проматра дефиниције апстрактних речи или појмова, као и анализе посвећене њиховом усвајању, развоју и месту у људском когнитивном систему. Пошто је претходним поглављима успоставила историјски оквир за то, ауторка у седмом поглављу – *Техника слободних асоцијација* (стр. 88–111) – образлаже елементе асоцијативног метода за које су се различити аутори одлучивали. То служи као увод у осмо поглавље *Методологија истраживања* (стр. 112–124), у којем ауторка представља свој избор претходно поменутих елемената у конкретном истраживању. Поглавља од деветог до двадесет и деветог чине анализе података добијених путем вербалних асоцијација – прво је дата општа анализа (*Структура поглавља и просек опитних одлика*, стр. 125–131), заједно са статистичким оквиром за даља поглавља, а затим следе анализе по појединачним речима-дражима, заједно са скраћеним речницима по разредима за одговарајућу драж после сваког поглавља: *будућност* (стр. 132–139), *доброта* (стр. 140–145), *душа* (стр. 146–152), *живот* (стр. 153–159), *лепота* (стр. 160–166), *љубав* (стр. 167–173), *љубомора* (стр. 174–181), *љутња* (стр. 182–187), *мир* (стр. 188–194), *мржња* (стр. 195–201), *нада* (стр. 202–208), *неправда* (стр. 209–215), *помоћ* (стр. 216–222), *радост* (стр. 223–228), *самоћа* (стр. 229–234), *срећа* (стр. 235–241), *стид* (стр. 242–248), *страх* (стр. 249–256), *туга* (стр. 257–263), *успех* (стр. 264–270). У тридесетом поглављу, *Дискусија и закључна разматрања*

(стр. 271–283), своде се налази из претходних поглавља и проверавају хипотезе изложене у другом поглављу. Након овога следи списак литературе (стр. 284–330), четири прилога: *Примери анкета за основношколце и одрасле* (стр. 331), *Примери попуњених анкета* (стр. 332–334), *Допунски речници одраслих испитаника* (стр. 335–339) и *АНОВА табеле по дражима* (стр. 340). На крају тезе налазе се *Биографија* (стр. 341), *Изјава о ауторству* (стр. 342), *Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада* (стр. 343) и *Изјава о коришћењу* (стр. 344–345).

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Ане Петровић Дакић заснована је на материјалу из речника вербалних асоцијација које је ауторка саставила за потребе ове тезе. Вербалне асоцијације су добијене на основу анкете с 20 апстрактних речи-дражи (*будућност, доброта, душа, живот, лепота, љубав, љубомора, љутња, мир, мржња, нада, неправда, помоћ, радост, самоћа, срећа, стид, страх, туга, успех*), на које је требало да испитаници одговоре првом речју или групом речи која им падне на памет. Испитаници који су учествовали у анкети били су, током школске 2016/2017. године, ученици од 2. до 8. разреда одељења у којима се српски учи као матерњи језик, а испитаника је по разреду било између 700 и 800. Школе у које су анкете послате биране су тако да буду заступљени различити дијалекти српског језика, те су испитани урбани и рурални пунктови од Бањалуке до Ниша, од Суботице до Лепосавића.

Како би се провериле хипотезе постављене у другој глави – да се одговори, вероватно, разликују у зависности од пола и узраста, да ће са старијим узрастом постајати све стереотипнији и апстрактнији, као и да ће ситуационо бити повезани с дражима – ауторка је успоставила теоријско-методолошки оквир за своје анализе. Након што је у прва два поглавља дефинисала, у главним цртама, асоцијације и контекст у ком се њено истраживање јавља, те предмет, циљ и хипотезе свог истраживања, она у трећем поглављу, посвећеном историји асоцијативних истраживања, даје преглед најважнијих претходних радова заснованих на вербалним асоцијацијама и теоријских погледа на саме асоцијације. Прво разматра најстарије приступе асоцијацијама (стр. 9–13), оне које су поставили филозофи-асоцијационисти и рани немачки и амерички психолози. Као најважнији рад издвајају се велике норме Кентове и Розанова. У средњем периоду (стр.

13–16), посебно после Другог светског рата, бихевиористички се погледи на људску психу напуштају, па се јављају више когнитивно оријентисана објашњења асоцијација, а правци у којима истраживачи иду се све више гранају и потом специјализују. У новије време, с развојем рачунара (стр. 16–19) у раду с асоцијацијама је постало могуће користити корпусе, моделовати менталне мреже и стварати велике електронске речнике. Ауторка међу новијим радовима примећује две велике струје – западноевропску и источноевропску – те опису њихових карактеристика посвећује део трећег поглавља (стр. 19–25), задржавајући се на руским доприносима, као битним за домаћу лингвистику. Асоцијативним истраживањима на југословенском и српском терену, и психолошким и лингвистичким, посвећен је завршни део овог поглавља (стр. 25–27). Као наставак, у четвртом поглављу се ближе описују раније поменути мрежни модели менталног лексикона засновани на вербалним асоцијацијама, теорији графова и конекционизму (стр. 28–33).

Пето поглавље је посвећено историји асоцијативног метода, али у истраживањима усвајања и развоја језика, уже везаним за тему дисертације. Ова глава има структуру сличну трећој глави, с општом историјом, али је овде више простора дато конкретним истраживањима и теоријама које објашњавају податке добијене из дечијих вербалних асоцијација. После описа раних немачких и америчких психолошких анализа и неколико раних норми дечијих асоцијација (стр. 34–38), кандидаткиња се окреће теорији о синтагматско-парадигматском помаку – насталој у Америци почетком 60-их година 20. века под утицајем генеративне граматике и изузетно утицајној и ван Америке – даљем развоју те теорије, као и критикама које су на рачун те теорије каснији аутори упутили, те њеној (не)применљивости ван англофоног подручја (стр. 38–44). Пошто јој је један од циљева био и да састави норме на којима ће будући истраживачи моћи заснивати своје радове, Ана Петровић Дакић даље даје преглед важнијих западних асоцијативних норми и теоријских и методолошких приступа који су у њима коришћени (стр. 44–51). Потом пажњу посвећује истраживањима (стр. 51–54) у источноевропским земљама, почевши, као и у трећој глави, с врло плодном руском струјом и истичући речник најближе везан за њену тезу *Ассоциативный словарь школьников Саратова и Саратовской области*. Након тога, описана су истраживања дечијих асоцијација с домаћег терена, која су углавном нелингвистичка (стр. 54–59). Будући да се такође односе на усвајање и развој језика, у

оквиру ове главе се пре закључка наводе и радови у којима се анализирају асоцијације испитаника којима језик на којем одговарају није матерњи, као и асоцијације старијих испитаника (стр. 59–61). Општи утисак јесте да је изучавање вербалних асоцијација поље које је врло разуђено, без чвршћих веза између различитих истраживача, теорија и традиција, што и сама ауторка коментарише на више места у овим прегледним главама.

У поглављу *Истраживања апстрактних појмова* приказују се радови и теорије који се баве односом између конкретног и апстрактног, релативно новом темом која је упркос томе једно од жаришта истраживања у когнитивистици. Будући да су апстрактне речи и појмови њима обележени централни за њену тезу, ауторка велик део ове главе посвећује томе како се дефинише то шта је апстрактно (стр. 63–75). Пролазећи кроз разне дефиниције апстрактног које нуде лингвистика (с посебним освртом на домаћу граматичку праксу; стр. 66–70), филозофија (стр. 70–71) и психологија (стр. 71–75), она их проблематизује. Примећује да у свим областима дефиниције не одређују шта апстрактно јесте, већ шта оно није, или се позивају на примере. Ауторка указује на то да није јасно ни које би све категорије појмова припадале ономе што би се сматрало апстрактним и да код испитаника доживљај „типичне“ апстрактне речи доста варира. Стога она упозорава да то даље значи да се резултати различитих истраживања не могу уопштавати и да се морају изузетно пажљиво тумачити и даље представљати. У приказаним радовима и теоријама сам однос између конкретног и апстрактног не види се само на један начин (стр. 75–79) већ може бити представљен као дихотомија, континуум, трихотомија, полицентричан систем, док неки аутори чак тврде да би одређења „конкретно“ и „апстрактно“ требало у потпуности напустити јер је могуће да нису у питању основне, већ *ad hoc* групе. Ауторка се задржава на радовима из лабораторије Лоренса Барсалуа, који наглашавају важност језика и ситуација за апстрактне појмове и користе асоцијативни метод у својим истраживањима. Такође истиче најважније налазе везане за апстрактне појмове, пре него што пажњу посвети истраживањима која се тичу усвајања и развоја тих појмова (стр. 82–87). Она су углавном усмерена на децу млађу од 7 година и тичу се пре свега таксономских односа, као апроксиманта апстрактности. Као и у прегледу асоцијативних истраживања, у закључку кандидаткиња примећује како постоји велика разноврсност студија, метода и теорија посвећених апстрактности.

Глава *Техника слободних асоцијација* садржи представљање основних елемената асоцијативног метода. Асоцијације могу бити вербалне и невербалне, а могу се скупљати усмено или писмено, индивидуално или групно. По томе колико захтев који се поставља пред испитанике ограничава њихове одговоре оне могу бити слободне, делимично слободне или контролисане, а по томе да ли се тражи један одговор или више њих могу бити дискретне или континуиране. Време које се даје испитаницима за попуњавање анкете може бити краће или дуже, што утиче на тип одговора. У овој глави се успоставља и појмовни апарат, те се у њој дефинишу карактеристике асоцијација – њихова јачина, општост, разноврсност и идиосинкратичност. Даје се преглед различитих могућности при избору дражи, величине и типа узорка у ранијим истраживањима (стр. 94–100).

Битан део главе чини опис могућих приступа анализи (стр. 101–106), па се у вези с тим супротстављају апсолутни и релативни поглед на одговоре који ће бити анализирани, а у самом тумачењу се супротстављају два прилаза: амерички – квантификативан и атомистички – и руски – квалитативан и гешталтистички. Док се амерички заснива на класификацији и статистичкој обради, руски се заснива на тумачењу сета одговора који се јавља у језгру асоцијативног поља. Описују се и предности и мане најпознатијих класификација: синтагматско-парадигматске поделе, поделе коју је понудила Тес Фицпатрик, те оне коју су осмислили Ву и Барсалу. Кандидаткиња у овој глави такође пише о критикама и недостацима асоцијативног метода (стр. 106–109). У закључном одељку своде се аргументи за одређене приступе и против њих код сваког од елемената овог метода и укратко се, у том контексту, приказују решења за која се ауторка одлучила приликом израде своје тезе, што служи као спона ка следећем поглављу.

У осмом поглављу, *Методологија истраживања*, детаљно је описана методологија конкретног истраживања које је ауторка спровела за потребе тезе. Након пилот-истраживања, током којег је утврђено на које речи деца дају развојно најинтересантније одговоре и на шта би, с практичне стране, најпре требало обратити пажњу током анкетирања, сакупљање података за развојне асоцијативне речнике обављено је школске 2016/2017. године. Анкете су послате у 23 урбана и рурална пункта широм Србије и Републике Српске. Побројана су у овој глави и приказана на мапи. Асоцијације су биле слободне и дискретне, тј. тражио се један одговор на реч-драж, без ограничења што се тиче типа речи и семантичког односа с речју-дражи. Дражи је било 20, циљано бираних за

истраживање и псеудонасумично распоређених у анкети. Време за попуњавање те анкете није било строго ограничено. Испитаника је – како би узорак био што ближи оном у *Асоцијативном речнику српскога језика* и како би, по Карауловљевом критеријуму, био валидан – било више више од 700 по разреду, а укупно их је било 5232 у основној школи и још је било 672 одрасла испитаника. Ауторка напомиње да је, према њеним подацима, ово највеће истраживање дечјих асоцијација по појединачном узрасном узорку, а да спада међу највеће и по укупном узорку. Она се определила за руски, гешталтистички, приступ анализи, превасходно лингвистички усмерен, а захват је одредила према предлогу Милекића и сарадница – релативно према снази примарног одговора. Кандидаткиња такође описује принципе за припрему и обраду података како би будући истраживачи могли лакше проценити како да користе податке из добијених речника. Речници су састављани за сваку реч-драж и за сваки узраст засебно, а одвојени подречници направљени су и за мушки и женски пол, те се у овој глави, осим података о величини сваког узрасног подузорка, дају и они о полним подузorcима и просечној старости испитаника у сваком од тих подузорака.

Девето поглавље је увод у анализе добијених речника, а у њему се описује структура предстојећих поглавља и просек општих одлика асоцијативног поља: њихове разноврсности, идиосинкратичности и омисија. У овој и следећим главама се, уз те одлике, приказују и графикони за њихова кретања кроз време – на укупном, мушком и женском узорку у сваком разреду. У деветој, општој, глави пре тога је, пак, објашњено како су рачунате вредности за сваку од поменутих одлика и који су статистички тестови коришћени (анализа варијансе, АНОВА, са Шидаковим *post hoc* тестом; Пирсонов метод; факторска анализа) како би се проверило постоји ли по некој од одлика статистички значајна разлика између одређених узраста и полова, те групишу ли се дражи по некој од њих. Ово је стављено у контекст претходних домаћих истраживања која су мерила кретања истих одлика (радови Слободанке Гашић Павишић). Разлике по свим одликама су статистички значајне – с годинама разноврсност и идиосинкратичност одговора опада, а број омисија прво опада, да би на прелазу у старије разреде нагло скочио. За то ауторка нуди два објашњења – с једне стране, деца стичу нова знања, али и искуство с различитим типовима испитивања, па с годинама имају више одговора, али онда се одвајају од учитељице и њеног ауторитета, те у старијим разредима, с друге стране, иако знају више,

нису толико расположени да своје мисли запишу у анкети. После сваке наредне главе у којој се анализира асоцијативно-вербални сет одређене речи-дражи табеларно су дати речници с одговорима који су ушли у анализу, а легенда за тумачење табеле такође је приказана у овој општој, деветој глави.

У даљим главама, око речи-дражи *будућност, доброта, душа, живот, лепота, љубав, љубомора, љутња, мир, мржња, нада, неправда, помоћ, радост, самоћа, срећа, стид, страх, туга, успех*, ауторка се, у складу с препорукама Лоренса Барсалуа, одлучује да речнике за дражи посматра детаљно, појединачно, што је у вези и с тим да факторска анализа показује да се међу речима-дражима не стварају групе ни по једној од одлика. Структура је онаква каквом је описана у деветом поглављу: на почетку су дати графикони за разноврсност, идиосинкратичност и омисије код одређене дражи у укупном, мушком и женском узорку, уз статистичке анализе евентуалних разлика између различитих година и полова. Потом су по садржају анализирани јаки асоцијати и њихово кретање у асоцијативно-вербалним сетовима по разредима. Нема кретања у квантитативним развојним карактеристикама које би важило за све речи-дражи: док код неких дражи, на пример, разноврсност с годинама расте, код других опада, а код трећих нема статистички значајних разлика током читаве основне школе. Разлике које се јављају видљиве су, пак, у садржају асоцијативних поља које око себе ствара одређена реч-драж, а заједничке одлике тих поља ауторка сабира у закључном поглављу.

У тридесетој глави своде се налази из претходних глава и проверавају постављене хипотезе, те се они стављају у контекст других истраживања апстрактних појмова, нарочито оних заснованих на асоцијацијама. Показујући нам ситуације које се у менталном лексикону говорника везују за одређени појам и реч којом се он изражава, асоцијације нам нуде увид у језичке, културолошке и когнитивне одлике тих појмова, а нарочито су битне кад се могу искористити за испитивање језичко-когнитивног развоја деце. У закључном поглављу се такође скреће пажња на нека ограничења ове студије, али и на могућности које она даје за нова истраживања, а нуде се предлози за методичку примену добијених речника. Ауторка као најбитнији допринос тезе истиче добијене асоцијативне речнике, таксативно наводећи њихове предности у односу на претходне речнике.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА

Радови у часописима и зборницима

1. Петровић Дакић, Ана: „Азбучко, Богдан, Веселко, Горан и дружина – прозни приступ писму“, *Књижевност за децу у науци и настави*. Радови с 5. научног скупа, 21. април 2017. Виолета Јовановић, Тиодор Росић, ур. Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина 2018, 225–240.
2. Петровић, Ана: „Сложеност синтагми у причама за децу и одрасле (на примеру кратких прича Ота Олтвањија)“, *Липар*, год. XVIII, бр. 62, Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац 2017, 195–204.
3. Петровић, Ана: „Истокорени придевски дублети на -скѣ : -ѣнѣ у српском језику“, *Исследования по славянским языкам*, 2016·21-1, Корейская асоциација славистов, 2016, 77–88.
4. Petrović Ana, Vladimir Vukomanović Rastegorac: „Osnovne sintaksičke odlike Zmajevog i Ćopićevog pesništva za decu – pokušaj poredbenog pristupa“, *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru*, ur. Branko Tošović, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, Graz – Бањалука 2014, 457–475.
5. Петровић, Ана: „Моциони суфикси у убеницима српског језика као страног“, *Савремена проучавања језика и књижевности*, година V, књига 1, ФИЛУМ, Крагујевац 2014, 87–96.
6. Петровић, Ана: „Кинеско-енглески контакти: кинески пицин и социолингвистичка ситуација у Хонгконгу“, *Савремена проучавања језика и књижевности*, година IV, књига 1, ФИЛУМ, Крагујевац 2013, 547–554.
7. Петровић, Ана: „Етници и придеви изведени од имена места у околини Обреновца“, *Свет речи*, бр. 33–34, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд 2012, 61–62.
8. Петровић Дакић, Ана: „Асоцијативна истраживања на Западу у 21. веку“, [у штампи].

9. Петровић Дакић, Ана: „Просветне везе с Француском после Другог светског рата“, [у штампи].

Прикази

10. Петровић, Ана: „Ми објашњавамо речи док речи објашњавају нас“, *Прилози настави српског језика и књижевности*, бр. VI, 2017, Бања Лука, 145–149.
11. Петровић, Ана: „Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику“, *Иновације у настави*, год. XXX, 2017/1, Београд, 140–141.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Анализа асоцијативно-вербалних сетова 20 речи-дражи коју је спровела Ана Петровић Дакић показала је тенденције у развоју значења апстрактних речи код деце у основној школи. За потребе тезе, ауторка је саставила асоцијативне речнике који, по њеним сазнањима, представљају највеће дечје асоцијативне речнике по узорку на нивоу годишта, а спадају међу највеће и по укупном узорку. Притом, они, насупротив ранијим дечјим асоцијативним речницима, нису усмерени ка речима са конкретним значењем. Како би приступила испитивању, кандидаткиња је такође дала обиман преглед претходних асоцијативних истраживања – како страних, тако и домаћих; како западних, тако и источних; како старијих, тако и новијих; како лингвистичких, тако и психолошких – чиме је успоставила теоријски и методолошки оквир за своје истраживање.

После квантитативне и квалитативне анализе добијених асоцијативних речника ауторка је закључила да лексеме које се традиционално сматрају апстрактним не чине једну кохерентну групу, те да не би требало износити тврдње које би важиле за читаву скупину, што је у складу с резултатима најновијих истраживања из области когнитивистике. То посебно важи за квантитативне одлике – разноврсност, идиосинкратичност и омисије – које између дражи доста варирају. Но, кандидаткиња уочава да у садржају поља ипак има заједничких кретања. Иако постоје стереотипне дражи, оне које током свих година изазивају врло сличне одговоре, попут *љутње*,

радости, самоће и стида, има и оних које су врло променљиве, попут *лепоте, мира и живота*.

Ауторка примећује да се с временом, с једне стране, деца удаљују од одговора који с речју-дражи деле творбену основу, али битније, с друге стране, да се асоцијати померају, како деца сазревају, од оних који означавају чланове уже породице ка онима који означавају романтичне партнере, што указује на постепену еманципацију од породице и укључење у друштво кроз интеракцију с другима. И иначе одговори постају зрелији, па се од разних дечијих игара оријентишу на посао и будућу породицу.

Постоје полно стереотипни одговори: дечаци су окренутији индивидуалном, те спорту у својим асоцијацијама, а девојчице су окренутије друштву и породици. Разлике међу половима су видљиве и у томе што су женски примарни одговори јачи, показујући и тиме да су девојчице осетљивије на друштвени контекст. Дечаци дуже задржавају и одговоре творбено повезане с речима-дражима, карактеристичне за млађе узрасте.

Од пет постављених хипотеза, четири су потврђене, а једна је оповргнута: постоје разлике у одговорима на исту драж како деца одрастају, а постоје и разлике међу половима. Одговори с временом постају стереотипнији, како деца сазревањем усаглашавају свој доживљај неких речи оном општем. Одговори су доиста били везани за ситуациони и искуствени оквир у којем се нека појава означена речју-дражи јавља, што такође потврђује нове когнитивистичке теорије. Та веза је и невербална, стварносна, али и вербална, те асоцијације представљају и неке типичне колокате речи-дражи. Ипак, одговори нису временом постајали апстрактнији – ни у смислу да би били одвојенији од физичког света, ни у смислу да би било именовано више надређених појмова – иако је то било очекивано.

Ауторка нуди неколико предлога за коришћење резултата ове тезе и речника. Будући да се кроз асоцијативна поља може стећи увид у ментални лексикон просечног ученика – а с обзиром на то да су многе од речи-дражи биле речи које означавају емоције, чије је познавање важно за добру комуникацију – ови речници би могли бити посебно корисни за просветне раднике, али и родитеље. Они им могу помоћи да се приближе дечјем доживљају света, од којег су се с годинама удаљили, што би учитељима и наставницима могло олакшати припрему часова у којима се дотичу, на пример, емоција. Речници би могли и инспирисати предаваче да у свом одељењу спроведу асоцијативну анкету како би

испитали неке речи које нису биле дражи у овом истраживању, или како би самерили доживљај већ испитаних речи-дражи у свом одељењу с општим стањем. Методички битан закључак тезе тиче се и обраде значењских врста именица у школи – узевши у обзир нестабилан статус групе апстрактних речи у теорији, али у конкретном истраживању, ауторка препоручује да се на издвајање апстрактних именица на часовима граматике не ставља акценат.

У закључку кандидаткиња такође истиче предности асоцијативних речника састављених за потребе ове тезе: они су засновани на великом, статистички валидном узорку; испитаници су из различитих друштвених слојева и носиоци су различитих дијалеката; они су основношколског узраста, обично занемариваног у асоцијативним истраживањима; речници приказују стање у стварним одељењима; они ће, уз пратеће податке, бити слободно доступни путем интернета, а подаци ће се моћи даље кодирати.

Дисертација Ана Петровић Дакић указује на правце семантичког развоја апстрактних речи које означавају неке основне емоције, особине и друге апстрактне појмове, потврђујући налазе нових когнитивистичких истраживања о важности коју за те појмове имају ситуације и искуства, те тематски односи, али потврђујући и налазе о нестабилном статусу апстрактних речи и појмова као категорије. Добијени речници пружају увид у ментални лексикон деце у основној школи и у језичке, културолошке и когнитивне аспекте развоја тог лексикона и служе као ресурс за будућа истраживања.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија оцењује да докторска дисертација Ане Петровић Дакић *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе* представља значајан допринос когнитивистичким, лексиколошким и семантичким истраживањима српског језика. Будући да су за потребе докторске дисертације израђени и асоцијативни речници ученика основношколског узраста, овај докторат унапређује и специјалну лексикографију српског језика. Вербалне асоцијације, које су предмет истраживања у овој докторској дисертацији јесу врло актуелан и научно релевантан објекат истраживања у савременим психолингвистичким истраживањима, посебно речи-асоцијације на апстрактне речи-стимулусе. Рад је озбиљно научно-теоријски утемљен. Ана Петровић Дакић је пажљиво

представила и довољно критички оценила достигнућа асоцијативних истраживања у западноевропским и источноевропским земљама, а затим поставила сопствени модел истраживања, заснован на комбиновању најбољих традиција једне и друге школе. Истраживање је емпиријски засновано на богатој грађи добијеној из асоцијативних речника које је ауторка начинила управо за потребе своје докторске дисертације. Резултати који се у истраживању износе нови су у односу на досадашња истраживања, посебно на материјалу српског језика, јер се до сада нису у довољној мери и на тако великом узорку анализирале вербалне асоцијације на апстрактне стимулусе код испитаника дечијег узраста. Резултати истраживања и представљена грађа пружају широке могућности за даља испитивања когнитивног развоја деце.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Ане Петровић Дакић, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*.

Београд, 9. VII 2019.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

Др Јасмина Московљевић Поповић, редовни професор

Др Бојана Милосављевић, ванредни професор